

Campania pentru „școala bisericii” în Maramureș (1940-1944)

Viorel RUSU*

Abstract: Campaign for the “Church School” in Maramureș. *After 30 August 1940, in Northern Transylvania, which had just been surrendered to Hungary, the possibilities for the Romanian children to learn in their mother tongue were drastically reduced. The institution of the Church, itself subjected to discriminatory measures, took the initiative of establishing confessional schools, which would meet the need of children and young people to be educated in Romanian. Grounded on documentary sources, the present study captures the campaign for the „church school” in the Maramureș of 1940 through 1944.*

Keywords: school, church, confessional school, Maramureș.

Luna septembrie a anului 1940 nu amintea deloc de perioadele similare din ultimii 21 de ani, cu clinchetul optimist al clopoșeilor care anunțau începutul unui nou an școlar pe teritoriul României. Semnificația era acum de altă natură, marcând, deopotrivă, sfârșitul unei epoci și începutul alteia. Pentru românii rămași în teritoriul ajuns între fruntariile Ungariei¹, perioada se anunța plină de incertitudini și primejdii. Pentru maghiari, dimpotrivă. Fericirea nu mai era o stare de spirit, ci devenise realitate. Una palpabilă, pe care oamenii o puteau atinge. Forma sa concretă era reprezentată de armata ungară care, începând cu data de 5 septembrie, a intrat pentru a ocupa teritoriul cucerit fără luptă. Manifestările de bucurie ale localnicilor maghiari au fost, conform martorilor, de nedescris. În prima zi, trupele au preluat, dintre localitățile mai importante, Satu Mare, Carei și Sighet, în 6 septembrie Oradea, în 7 septembrie Baia Mare, în 11 septembrie Clujul, pentru ca în 13 septembrie să ajungă la Sfântu Gheorghe, punctul terminus al expediției. În pofida declarațiilor inițiale, aceasta nu a fost una pașnică, crimele în masă comise împotriva românilor de membri ai armatei ungare fiind greu de explicat și dăunând enorm relației dintre cele două popoare². Treznea, în 9 septembrie (cu 93 persoane ucise) și Ip în 13/14 septembrie (cu 157 de victime) sunt cazurile cele mai revoltătoare, dar ele nu au fost singurele, numărul victimelor înregistrate în rândul populației românești, în perioada septembrie-octombrie 1940, fiind de 919³.

* Manager, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;
e-mail: viorelrusu70@yahoo.com.

¹ România a pierdut, prin aplicarea arbitrajului de la Viena (30 august 1940), teritorii însumând 43.492 km² și 2.667.007 locuitori, din care 50,2% români, 37,1% maghiari, 5,7% evrei, 2,8% germani. Cf. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, 2010, p. 447.

² Ablonczy Balázs, *Transilvania reîntoarsă 1940-1944*, traducere Ana Scarlat, Iași, 2014, p. 77.

³ Descrierea evenimentelor la Mihai Fătu, Mircea Mușat (coord.), *Teroarea horthysto-fascistă în Nord-Vestul României septembrie 1940-octombrie 1944*, București, 1985, p. 56-91. Vezi și Ablonczy Balázs, *op. cit.*, p. 70-77.

Armata maghiară nu și-a epuizat sarcinile în seara zilei de 13 septembrie 1940, în Transilvania de Nord⁴ fiind instalată și funcționând, până în 26 noiembrie, administrația militară, care a însemnat conducerea de către ofițeri a treburilor administrative și luarea a numeroase măsuri restrictive. Ea a fost pregătită minuțios, anterior, prin lucrarea de 117 pagini *Directive cu privire la organizarea administrației militare pe teritoriul Transilvaniei eliberate*, emisă de conducerea Marelui Stat Major. Redactată de ministerele de resort, *Cartea cenușie*, cum a fost numită, a devenit un fel de biblie a administrației, textul ascunzând foarte multe specificări a căror punere în aplicare a condus la aberații diabolice⁵.

Între programele de anvergură pregătite de guvernul maghiar pentru a fi aplicate în Transilvania de Nord, cel care viza învățământul a ocupat un loc central. Faptul a reieșit și din desfășurarea conferinței din 18-19 octombrie 1940 pe care prim-ministrul Teleki Pál a avut-o cu reprezentanții elitei maghiare din spațiul transilvănean anexat, când problema școlilor a fost ridicată obsesiv de către aceștia⁶.

Cert este că învățământul în limba română s-a redus simțitor, realitatea fiind confirmată inclusiv de către diplomații germanii și italieni care au investigat situațiile reclamate de România și Ungaria în acea perioadă⁷. Astfel, din cei 4.700 de învățători și învățătoare care funcționau înainte de 30 august 1940 în școlile primare românești de stat din Transilvania de Nord, aproximativ 3.900 au fost siliți să se refugieze în România, marea majoritate fiind expulzată de autoritățile maghiare sau „a fost atât de expusă persecuțiilor din partea organelor de stat ungare și din partea populației ungare, încât i s-a părut imposibil să mai rămână în țară”⁸. Dintre cei rămași, „autoritățile ungare au concediat, din motive politice, un mare procent de învățători români, care rămăseseră în țară și au transferat pe alții din vechea Ungarie”⁹.

Comparând posibilitățile școlare de care dispuneau maghiarii din Transilvania de Sud (rămasă României) cu cele ale românilor din Transilvania de Nord (anexată Ungariei) raportul constata că „populația română, care întrece pe

⁴ Termenul de „Transilvania de Nord” este cel mai utilizat în istoriografie, deși nu acoperă, din perspectivă geografică, întreg teritoriul cedat de România.

⁵ Ablonczy Balázs, *op. cit.*, p. 77-80.

⁶ *Ibidem*, p. 97.

⁷ Comisia Roggeri-Altenburg și-a desfășurat activitatea în Transilvania în perioada 17-27 octombrie 1940, a investigat situațiile reclamate, atât de România, cât și de Ungaria, raportul său (31 octombrie 1940) fiind înaintat sub formă de extras guvernului român și celui ungar. Comisia mixtă germano-italiană Roggeri-Hencke a activat în Ungaria și România între 5 iulie-5 septembrie, 20 octombrie-20 noiembrie 1942 și a avut ca reglementări juridice de referință textele arbitrajului de la Viena și recomandările Axei, în urma Raportului Comisiei Roggeri-Altenburg. Textele rapoartelor redactate de cele două comisii (Roggeri-Altenburg, respectiv Roggeri-Hencke) sunt publicate în lucrarea *Al Doilea Război Mondial. Transilvania și aranjamentele europene*. Ediție, studiu introductiv, note: dr. Vasile Pușcaș, Cluj-Napoca, 1995.

⁸ „Raportul Comisiei Roggeri-Hencke (8 febr. 1943)”, în *Al Doilea Război Mondial. Transilvania și aranjamentele europene*, p. 76-77.

⁹ *Ibidem*, p. 77.

cea ungară cu peste 200 de mii de suflete, nu posedă nici măcar jumătatea școlilor de care dispun ungurii, dar în realitate această inegalitate este și mai sensibilă în defavoarea românilor”¹⁰.

Printr-o ordonanță din 6 noiembrie 1940 (nr. 24024 V. Km), guvernul maghiar a decis ca școlile primare de stat existente în comunele „exclusiv românești” să fie transformate în școli pentru minoritatea română, dar faptul nu s-a realizat, astfel că singura concesie a fost cea a înființării secțiilor românești în câteva școli primare ungare de stat. Acestea au funcționat în puține localități și au fost încadrate, în majoritatea cazurilor, cu personal de naționalitate maghiară sau cu personal care nu era de specialitate.

În acest context dificil, instituția Bisericii (ea însăși supusă de către autoritățile maghiare unor măsuri discriminatorii, restrictive și represive¹¹) a încercat să găsească soluții, asumându-și sau sugerând proiecte care să rezolve o parte a problemelor cu care se confrunta învățământul în limba română¹². Era vital, mai întâi, ca realitățile să fie cunoscute, fapt pentru care ierarhul de la Baia

¹⁰ *Ibidem*, p. 76.

¹¹ În zona nord-vestică a României funcționau două structuri ecleziastice românești, una ortodoxă, cu reședința la Sighet (înființată în anul 1937 și care avea 74 de parohii) și una greco-catolică, cu reședința la Baia Mare (înființată în anul 1930 și care cuprindea 251 de parohii, în zonă existând cel mai compact bloc confesional al românilor uniți din România). Ungaria nu a recunoscut niciuna dintre cele două entități, însă numărul credincioșilor și al parohiilor a determinat diferența de rezistență a celor două culte. Astfel, Episcopia Ortodoxă a Maramureșului nu a rezistat ofensivei statului ungar, episcopul Vasile Stan refugiindu-se în România, structurile sale organizaționale nefiind funcționale. Episcopia Greco-Catolică a Maramureșului, deși nu a fost recunoscută oficial, a fost „tolerată”, având în anul 1941 un număr 245 de parohii cu 342.183 de credincioși. În acest context dificil, episcopul Alexandru Rusu s-a validat ca un lider deopotrivă al clericilor și mirenilor, pe agenda sa figurând probleme precum înființarea școlilor confesionale românești (care a fost un deziderat comun al eparhiilor greco-catolice de la Baia Mare, Cluj și Oradea), sprijinirea cooperăției și a presei românești, respectarea liniei adoptate de liderii comunității românilor din Ungaria încă de la începutul regimului de ocupație de a nu participa la manifestări politice și de a nu accepta cooptarea preoților în diverse organisme ale statului maghiar. Pentru detalii, vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 95-115; Viorel Rusu, *Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului în timpul păstoririi Episcopului Alexandru Rusu (1931-1948)*, Târgu-Lăpuș, 2019, p. 281-300. Conform rapoartelor întocmite de comisiile mixte germano-maghiare, la care m-am referit deja, eparhiile nerecunoscute nu primeau niciun fel de subvenție din partea statului ungar, averile lor fiind mereu expuse pericolului de a fi confiscate; toate episcopiile, atât cele recunoscute, cât și cele nerecunoscute, au fost depozitate de terenuri, în primul rând de cele primite prin reforma agrară românească de după Primul Război Mondial. Cf. „Raportul Comisiei Roggeri-Hencke (8 febr. 1943)”, în *Al Doilea Război Mondial. Transilvania și aranjamentele europene*, p. 78.

¹² Una dintre problemele cele mai acute o reprezenta lipsa învățătorilor și profesorilor români, atât în mediul urban, cât și rural. Astfel, în plasa Baia Mare (a doua ca mărime și ca număr al locuitorilor din județul Satu Mare) au plecat, în septembrie 1940, 30,8% dintre intelectualii satelor (33,9% dintre aceștia erau învățători, 30,1% funcționari, inclusiv ingineri și 11,8% alte categorii). Cf. Sárándi Tamás, *Instalarea administrației maghiare în toamna anului 1940. Cazul județului Satu Mare*, în „Satu Mare Studii și comunicări XXVII/II Supplementum”, 2011, p. 118.

Mare, dr. Alexandru Rusu¹³, a cerut preoților din eparhie (prin circulare publicate în *Buletinul oficial al Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului*, dar și trimise direct oficiilor protopopești) să se informeze asupra realităților existente în școlile de stat, considerând că românii „sunt îndreptățiți prin legile în vigoare (...) să ceară și să obțină pentru copiii lor, școli de stat românești, respectiv (acolo unde sunt amestecați cu populație de altă limbă) secțiuni românești, proporționate cu numărul elevilor de școală”¹⁴. Episcopul considera că este inadmisibil „ca în sate curat românești, ca și în cele unde populația de altă limbă este în minoritate, ori reprezintă abia câteva procente, școala de stat să nu aibă – firește, cu restricțiile prevăzute de legile în vigoare privind folosirea limbii maghiare – caracter românesc, respectiv să nu se fi înființat și secția românească menită a cuprinde pe toți copiii români”¹⁵.

Drept urmare, situația învățământului a făcut obiectul multor informări și rapoarte, necesare creionării, la nivel diecezan, a strategiei în acest domeniu esențial pentru păstrarea identității naționale. Astfel, un raport întocmit la nivelul districtului Baia Mare de către protopopul Patriciu Trușașiu¹⁶ constata că, în anul școlar 1941-1942, școala primară deschisă era „ungurească în întregime (s.a.) în Baia Mare I, II și III, Baia Sprie, Băița, Nistru, Chiuzbaia, Ferneziu, Tăuții de

¹³ Dr. Alexandru Rusu (1884-1963) a fost primul episcop al Eparhiei Greco-Catolice a Maramureșului cu reședința la Baia Mare. Numit la 16 octombrie 1930, prin Bula papală emisă de către Pius al XI-lea, după agreementul obținut din partea autorităților române, dr. Alexandru Rusu se remarcase până atunci, timp de două decenii, din anul 1910, când revenise la Blaj (după finalizarea studiilor universitare și susținerea doctoratului), ca un teolog cu o carieră consistentă, manifestată în plan ecleziastic, didactic, administrativ și publicistic. După ce a depus, în conformitate cu prevederile Concordatului, jurământul de fidelitate în fața regelui Carol al II-lea (la 25 noiembrie 1930), dr. Alexandru Rusu a fost consacrat episcop la 30 ianuarie 1931, în Catedrala Mitropolitană din Blaj, la 2 februarie 1931 desfășurându-se instalarea solemnă în catedrala din Baia Mare, moment care semnifică preluarea, de fapt și de drept, a conducerii eparhiei de către titularul ei. Au urmat 18 ani de păstorie complicați, în care conjuncturile au fost mai mereu nefavorabile, însă eforturile organizaționale ferme, susținute și eficiente au determinat ca, într-un interval de timp scurt, Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului să devină și să se afirme ca o structură ecleziastică bine articulată, atât în ceea ce privește resorturile sale interne, cât și a relațiilor stabilite în cadrul comunităților locale. Explicațiile succesului pot fi identificate și în coagularea unui personal clerical devotat, pe fondul unei solidarități profesionale remarcabile, în teritoriul arondat eparhiei existând cel mai compact bloc confesional greco-catolic din România. Dintre studiile și volumele care se referă la activitatea sa, menționăm: Ioan Timbuș, *Alexandru Rusu (1884-1963)*, în Teodor Ardelean (coord.) „100 de ani de la Marea Unire. 100 de personalități maramureșene care au făcut istorie”, Baia Mare, 2018, p. 228-237; Viorel Rusu, *Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului în timpul păstoririi Episcopului Alexandru Rusu (1931-1948)*.

¹⁴ Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale (în continuare SJMMAN), Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu*, dosar nr. 168/1941, f. 14.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Patriciu Trușașiu (1885-?) a fost preot (hirotomit în anul 1915), protopop de Baia Mare, paroh în Baia Mare I și asesor consistorial (din octombrie 1940); la 2 februarie 1946 a fost distins de către episcopul Alexandru Rusu cu titlul de „arhidiacon onorar”. Cf. Viorel Rusu, *Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului în timpul păstoririi Episcopului Alexandru Rusu (1931-1948)*, p. 151-152, p. 290, p. 346.

Jos, Tăuții-Măgherauș și Fărcașa¹⁷. Primele opt localități și, mai ales, cele două orașe (Baia Mare și Baia Sprie) se caracterizau prin predominanța mineritului în activitatea economică și printr-o componentă importantă sau majoritară în ansamblul populației a maghiarilor (și maghiarofonilor). În aceste unități, „nu se propune absolut limba română, numai studiul religiei se face în limba română de către preoții noștri”¹⁸.

Școli „cu limba de propunere maghiară și română” funcționau în Dumbrăvița, Bozânta Mare, Firiza și Valea Neagră, localități situate în apropiere de Baia Mare și locuite aproape exclusiv de români. Școala era „românească în întregime, cu propunere obligatorie a limbii maghiare” în localitățile: Bozânta Mică, Colțirea, Arieșul de Câmp, Bușag, Merișor, Chechiș, Dănești, Negreia, Groși, Mocira, Rus, Șindrești, Sârbi, Buzești, Șișești, Unguraș și Tăuții de Sus¹⁹.

În câteva localități în care românii alcătuiau majoritatea absolută a populației, școala cuprindea cursuri în ambele limbi. Astfel, în Săsar în clasa I se învăța în limba maghiară, iar în clasele II-VII românește, în Satu Nou de Jos și Ocoliiș „amestecat în toate clasele”, în Tămaia: „în clasele I-III limba maghiară, iar limba română abia trei ore pe clasă săptămânal, în clasa IV-VII se propune românește, afară de istorie și geografie”. În alte două localități situate în apropierea Băii Mari – Lăpușel și Ardușat – școala avea secții română și maghiară, în timp ce în Recea, „nu se propune în limba română, deși copiii au cărți de ediție românească, din motivul că învățătoarea nu cunoaște deloc limba română”²⁰.

Mai existau școli confesionale, una reformată în Baia Mare, una romano-catolică și una reformată în Baia Sprie, o școală primară reformată în Lăpușel, și o școală primară de stat cu limba de predare maghiară în Tăuții de Sus. De asemenea, funcționau două grădinițe în limba maghiară în Șișești și Tăuții de Jos.

Cadrele didactice din localitățile menționate erau, în cea mai mare parte, venite din Ungaria, dar și din alte „teritorii realipite”, cu precădere din zona secuiască. În general, învățătorii din prima categorie nu cunoșteau limba română, situația concretă relevând că, în școlile din localitățile în care românii alcătuiau majoritatea absolută sau relativă a populației, autoritățile au urmărit ca dascălii, români sau maghiari, să cunoască și limba majorității. Astfel, în Bozânta Mică preda Livia Paul, „greco-catolică româncă”, în Colțirea, Florian Meteș și Petru Stopei, ambii români greco-catolici, în Arieșul de Câmp, Dumitru Fernea, român greco-catolic, în Bușag, Iulțiu Ana, româncă de confesiune greco-catolică și Sücs Terezia, maghiară reformată care „nu posedă limba română”. În Merișor, învățător era Sicai Gheorghe, român greco-catolic, iar în Chechiș, Tököly Margareta, maghiară romano-catolică, care „nu știe românește” și Gheorghe Onisim, român greco-catolic, care „fiind primit la teologie părăsește postul”. În Dănești ambii învățători, Bakó Carol și Kugler Emilia, erau maghiari, de confesiune romano-catolică, iar în Negreia, Bârlea Maria, româncă greco-catolică. În Groși profesau

¹⁷ SJMMAN, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Baia Mare*, dosar nr. 708/1941, f. 227.

¹⁸ *Ibidem*, f. 229.

¹⁹ *Ibidem*, f. 227-228.

²⁰ *Ibidem*.

Gheorghe Lupan, român greco-catolic, Eleonora Câmpan, româncă greco-catolică, Măerușan Maria, măritată Kotfas, cunoscătoare a limbii române și Sipoș Etelca, maghiară de religie romano-catolică și necunoscătoare a limbii locuitorilor satului. În Mocira erau Vâcla Ioan, român greco-catolic, Kemény Clara, maghiară greco-catolică și Magda Dunca, reformată, ambele cunoscând limba română. Localitatea Rus era deservită de doi români greco-catolici, Victor Măreș și Gavril Urzică, iar Șindreștiul de Maria Policsek, maghiară de confesiune romano-catolică și bună cunoscătoare a limbii române. În Sârbi preda Bălin Teodor, român greco-catolic, iar în Buzești, Lazia Traian, român de confesiune ortodoxă și Paragi Etel, reformat maghiar, care știa românește. În Șișești, toți dascălii știa românește: Gheorghe Moldovan și Emilia Moldovan, ambii greco-catolici, și Ileana Habina, romano-catolică maghiară. La Unguraș, Maria Jereb, deși maghiară romano-catolică „știe bine românește”, iar la Tăuții de Sus ambii dascăli, Pop Ioan și Valeria Soran erau români de confesiune greco-catolică. În Săsar predau Elena Pușcasiu, maghiară romano-catolică, care „știe românește”, Fabian Denés, maghiar romano-catolic și Galfi Irina, maghiară de confesiune unitariană, aceștia necunoscând limba română. În Satu Nou de Jos, Kiraly Ileana, maghiară romano-catolică știe românește, iar în Ocoliş erau doi dascăli, Ioan Olariu, român greco-catolic și Balogy Hermina, maghiară reformată care „nu știe românește”. În Tămaia slujeau la catedră Aloisiu Brumati, „romano-catolic de origine italiană care știe românește” și Papp Vasile maghiar romano-catolic, necunoscător al limbii române. În Lăpușel predau Mátray Sara, „reformată maghiară, știe limba română”, Pop Vasile, român greco-catolic român și Bányász Idá, maghiară romano-catolică, care „nu știe românește”. Ardușatul avea patru dascăli, doi cunoscători ai limbii române (Crișan Gheorghe, român greco-catolic și Crișan Cosma, romano-catolic) și doi nu (Biri Gavril, reformat, Balog Maria romano-catolică). În Recea, Bugyi Maria, maghiară romano-catolică știa foarte puțin românește, iar în Dumbrăvița erau un român, Ioan Steiu, o germancă, Viora Steiu născută Beran, care „posedă la perfecție limba română” și o unguroaică, Matilda Ruttkay, care „posedă puțin limba română”. În Bozânta Mare erau doi maghiari – Bereczky Iuliana, romano-catolică și Acsi Iuliu reformat; ambii cunoscând limba română. Dascăli în Firiza erau Lazin Alexandru, român greco-catolic și Kincs Margareta, maghiară romano-catolică, necunoscătoare a limbii române, iar în Valea Neagră, Nistor Andrași Margareta, maghiară reformată, care știe românește.

În cele nouă localități de pe cuprinsul districtului protopopesc în care școala primară era în întregime maghiară, dascălii erau doar maghiari. Astfel, în Baia Mare I predau Hitter Vențel, romano-catolic, Pongrac Zoltan, romano-catolic, Kalman Karol, romano-catolic, văduva Doroghi Ștefan, romano-catolică, Gurnesets Ileana, romano-catolică, Lévy Endre, reformat, Juhász Tibor, reformat, Damo Vasile, reformat, soția lui Damo Vasile reformată, Zsemberovschi Judit evanghelică. Toți erau maghiari și nu cunoșteau limba română, cu excepția lui Hitter Vențel, a lui Damo Vasile și soției acestuia. În Baia Mare II, dascălii Hefler

Elisabeta, Schönpflug Bela, Bozga Iuliu, Schönpflug Ghizela cunoșteau limba română. Dudaș Margareta, Dalthström Elena, Banyai Ida, Iuhasz Maria, Husovsky Ioana, Buday Etelca, Békes Emeric de la școala nr. 1, respectiv Somay Desider, Katona Iosif, Liker Ödör de la școala supraprimară știu și românește; iar Varhely Arpad și Posgai Angela nu. În Baia Mare III, Vereș Francisc, Boghina Cornel, Domokos Alexandrina, Gedeon Jozefina știu și românește, în timp ce Dömötör Vasile, Lukacs Alexandru, Osojjani Ștefania nu cunoșteau limba română.

În Baia Sprie, în Băița și în Nistru, niciun învățător nu era român și doar o învățătoare din Băița cunoștea limba română. În Chiuzbaia, Soltesz Magdalena romano-catolică maghiară, nu știa românește, iar în Ferneziu, situația era următoarea: Czeisperger Lipot, romano-catolic șvab, Hársfalvy Ioan, romano-catolic, Epergény Iosif cu soția, romano-catolici, Marko Gavril, reformat secui, Kemény Carol reformat, secui și Marko Gaborne reformat, vorbeau perfect limba română. Dascălii care nu cunoșteau limba română erau: soția lui Fixek Nanor, romano-catolică, Kertész Iuliana, romano-catolică, Kamuti Clara reformată, Halász Iolan romano-catolic. În Fărcașa cei trei învățători maghiari știau și românește, Csoma Lajos fiind secui. În Tăuții de Jos, Bondar Andrei, reformat și Farago Ileana reformată știau românește, iar Szabo Marta, reformată maghiară, Keresztes Andrei și soția lui, romano-catolici maghiari, nu. În Tăuții Măgherauș predau Lechințan Aurelia, româncă greco-catolică, Nagy Vilma, reformată și Szasz Iulia, de aceeași confesiune, care nu știau românește.

În ceea ce privește proporția celor două limbi de predare, raportul consemna că în cele nouă localități cu școli integral maghiare, doar studiul religiei (cateheza) se făcea în limba română, de către preoții greco-catolici. În școlile cu secție română „se propun 6 ore săptămânal limba maghiară și în această limbă și studiile naționale în Ardușat”. În Lăpușel, în primele trei clase primare nu se folosea deloc limba română, iar în celelalte clase 8 ore de limba română și 6 de limba maghiară săptămânal. La „școlile românești se propune limba maghiară câte o oră zilnic de fiecare clasă în următoarele comune: Bozânta Mica, Colțirea, Arieșul de Câmp, Bușag, Merișor, Rus, Șindrești și Tăuții de Sus”. O oră și jumătate de limbă maghiară săptămânal se făcea în fiecare clasă în Dănești, Bontăieni, Negreia. În Dumbrăvița, limba maghiară includea două ore săptămânal pentru prima clasă, 4 ore pentru clasa a doua, 3 ore și jumătate pentru clasa a treia și a patra, dar și muzica și gimnastica. În Groși „se propune limba maghiară câte 5 ore în clasa I, II, IV și V, 4 ore în clasa III și VI, precum și gimnastica și muzica. În „Sârbi și Buzești se propun 6 ore săptămânal, după clase”, iar în Șișești și Unguraș, tot 6 ore săptămânal; în timp ce gimnastica și aritmetica se fac în ambele limbi²¹.

Raportul întocmit de către protopopul de Baia Mare oferă o imagine veridică asupra situației învățământului în localitățile din cadrul districtului Baia Mare, din punctul de vedere al limbii de predare în școlile primare și al cadrelor

²¹ *Ibidem*, f. 227-229. Pentru a analiza comparativ datele din acest raport într-un context mai larg, care să releve situația etnică și confesională existentă în localitățile districtului Baia Mare, se poate apela la informațiile oferite de *Șematismul Veneratului Cler al eparhiei Greco-Catolice a Maramureșului pe anul 1936* (în continuare *Șematismul pe anul 1936*), Baia Mare, 1936, p. 16-28.

didactice existente. Realitatea se regăsea, aproximativ sub aceleași caracteristici și în celelalte districte, astfel că strategia asumată de episcop pe acest palier viza două obiective esențiale: *înființarea școlilor confesionale, respectiv asigurarea unei „cateheze” la nivel de excelență în toate școlile de stat.*

Primul obiectiv a fost un deziderat comun al episcopilor de la Baia Mare, Cluj și Oradea, faptul fiind clar afirmat de episcopul Alexandru Rusu în circulara „Pentru școala noastră”, din mai 1941²². Documentul avea, atât valențe programatice, cât și pragmatice, făcând referire la eforturile concrete care trebuiau asumate de către comunități, precum înainte de anul 1918: „dreptul de a avea școală proprie, de a putea impune acesteia spiritul și concepția bisericii cere, evident și jertfe, pe care datori suntem să le aducem”²³. Acestea se refereau, conform legislației din Ungaria în vigoare, la localul de școală (inclusiv materialul didactic și cele necesare pentru funcționare), locuința pentru învățător (sau chiria corespunzătoare, care în medie ajungea la 500 pengö pe an); asigurarea a cel puțin 10 la sută din salariul învățătorului, corespunzând unei sume minime de 240 pengö pe an și a cotei la fondul de pensii, adică 163,20 pengö anual²⁴.

Pe baza circularei, la nivelul comunităților au avut loc întâlniri ale curatoratului parohial în care au fost analizate modalitățile concrete de susținere a școlilor confesionale. Astfel, la 11 iulie 1941, la Baia Mare s-a desfășurat ședința Curatoratului celor trei parohii greco-catolice din localitate, prezidată de protopopul Patriciu Trufașiu, la care au mai participat: dr. Gavril Oșianu²⁵, prim-curator, dr. Ioan Tibil²⁶, dr. Alexandru Racoți (Rakoczi)²⁷, dr. Alexandru Miclea, dr. Gavril Toma, dr. Vasile Brânzeu, dr. Iuliu Pop, Nicolae Olah, Ioan Petrovan, Petru Breban, Andrei Popp, Ioan Butuza, Alexandru Moja, Gheorghe Dumbrăvicesanu, Vasile Bud, Iluțiu Mihai, Ilie Misner, Nicolae Trif, Dumitru

²² În circulara intitulată „Pentru școala noastră”, emisă la 22 mai 1941, episcopul Alexandru Rusu afirma cu claritate că demersul pentru înființarea școlilor confesionale era comun la nivelul celor trei „Ordinate”. Cf. *Buletinului oficial al Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului* (în continuare *Buletinul...*), nr. IV/1941, p. 22.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Gavril Oșianu (1885-1962) a fost avocat, parlamentar (din partea PNR și, ulterior, PNT) în trei legislaturi (1919-1920; 1927-1928; 1928-1930), prefect al județului Satu Mare în perioada iunie 1932-noiembrie 1933. În lunga sa activitate a mai deținut funcții importante, precum președinte al organizației eparhiale AGRU (Asociația Generală a Românilor Uniți), prim-curator al Catedralei Greco-Catolice din Baia Mare, consilier juridic al Fabricii „Phönix” Baia Mare, președinte al Cooperativei de Consum „Dacia”. Cf. Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, 2000, p. 149-151.

²⁶ Ioan Tibil (1883-1954), avocat, parlamentar PNL (1922-1926; 1927-1928; 1934-1937), juristconsult al orașului Baia Mare (1934-1940); vicepreședinte (1928-1934) și președinte al organizației județene Satu Mare a PNL (26 ianuarie 1934-30 mai 1935). Vezi C. Porumbăcean, B. Dulgău, *op. cit.*, Satu Mare, p. 226-227.

²⁷ Alexandru Rakoczi-Filip (1886-?), avocat, primul prefect român al județului Sătmar (27 martie 1919-1920), președinte al Consiliului Județean Satu Mare (august 1926-începutul anului 1929), ultimul primar român al orașului Baia Mare în perioada interbelică (iulie 1939-septembrie 1940). Cf. Robert C. Tökölyi, *Primarii orașului Baia Mare în perioada 1919-1950. Cronologie și câteva date personale*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, nr. 7/2014, p. 134-137.

Rusu, Gheorghe Filip, teologul Ioan Mădăras și preotul Gheorghe Marian, paroh în Baia Mare II.²⁸ Cei prezenți reprezentau o parte însemnată a elitei românești din oraș și din zonă.

Procesul-verbal încheiat confirma existența unei decizii de înființare a școlilor confesionale care fusese luată de Curatoriat în 23 ianuarie 1941, la acel moment (11 iulie) urmând să fie luate „hotărâri concrete pentru organizarea și înzestrarea localurilor corespunzătoare acelor școli”²⁹. Conform prevederilor legale în vigoare, cei prezenți la întâlnire au decis constituirea Curatoriului în Senat școlar, alcătuit din aceiași membri, care și-a menținut decizia din 23 ianuarie și a votat în unanimitate reînființarea școlii confesionale și organizarea acesteia. Considerând că numărul de elevi va fi de peste 700, organismul creat a decis că se impune un număr de șase cadre didactice. S-au identificat și localurile necesare, pentru parohia Baia Mare I aceasta urmând să funcționeze în fostul local al Școlii Confesionale, cu o sală de învățământ, iar pentru parohia II în localul Internatului „Pop Iosif”, tot cu o sală. Pentru parohia III, urma să fie închiriat un spațiu, iar în cazul unui eșec soluția era să se apeleze la bunăvoința preotului Vasile Țiplea, pentru a pune la dispoziție un spațiu în casa parohială³⁰. În continuare, prim-curatorul Gavril Oșianu s-a referit la sumele necesare pentru lunile septembrie-decembrie 1941, proiectul de buget stabilind veniturile necesare la 15.854 pengö, din care 4.320 subvenție de la stat, iar 11.534 subvenție acordată de biserică. Salariul celor 6 învățători se cifra la 4.800 de pengö, din care statul ar fi acoperit suma de 4.320, iar biserica restul de 480, reprezentând cei 10% stabiliți de lege. Celelalte cheltuieli, până la congruența sumei de 11.534 pengö stabilită ca subvenție din partea bisericii, erau următoarele: 1.000 chiria personalului didactic, 4.000 repararea sălilor, 4.050 mobilier pentru cele 3 săli, 600 încălzirea, 120 iluminatul, 360 plata servitorilor, 324 cota la fondul de pensii, 600 materialul didactic³¹. În privința personalului didactic, s-a decis ca angajările să se facă după ce școala va primi aprobarea de funcționare din partea ministerului, constatându-se existența mai multor concurenți³².

În cazul de la Baia Mare avem de a face cu un curatoriat hotărât, dar și experimentat în privința chestiunilor juridice și economice, datorită statului deosebit al membrilor săi: avocați, antreprenori, profesori, care au ocupat funcții importante în administrație. De aici, expunerea logică a argumentelor, respectiv construirea impecabilă a proiectului de buget necesar pentru funcționarea școlii confesionale. Nu ne este greu să ne întrebăm, însă, cum arăta acest document contabil în cazul unei parohii îndepărtate de centrul eparhial, context în care rolul preotului în acest demers devenea decisiv.

²⁸ SJMMAN, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Baia Mare*, dosar nr. 708/1941, f. 99.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, f. 100.

³² *Ibidem*.

Raportate la starea de război și la nivelul economic al comunităților românești, foarte scăzut în unele zone³³, eforturile pentru susținerea acestui deziderat erau majore, astfel că numărul de 146 de cereri pentru înființarea școlilor confesionale românești (la care se adăugau opt cereri ale comunităților rutene din districtul Ciscarpatin), cu 186 posturi de învățatori (plus 10 din partea ruteană), provenite din localități care juridic aparțineau diecezei Maramureșului, ne apare ca fiind remarcabil³⁴. Înregistrate până la 31 iulie 1941 la ministerul de resort din Budapesta, acestea denotau existența unei solidarități românești, coordonată de Biserică, în pofida ostilității „cu care a fost privită mișcarea din partea unor autorități locale”³⁵.

Analizată la nivel de districte protopopești, situația solicitărilor de a susține școala confesională denotă diferențe sensibile între acestea. Astfel, în protopopiatul Baia Mare, din cele 44 unități componente (matre și filii) s-au depus cereri pentru înființarea școlilor confesionale în 23 de unități, cu 31 posturi de învățatori, în timp ce în Chioar au fost solicitări doar în 7 unități (din totalul de 36) cu 8 posturi de învățatori. Din cele 44 unități ale districtului Satu-Mare, au solicitat școală 18, cu 23 de posturi, iar în Seini, dintre cele 31 de unități, 14 se înscriuseră în șirul celor care doreau școală, cu 17 posturi. Districtul Mănăstur se alătura mișcării, cu 13 solicitări din 27 de unități, numărul posturilor de învățatori fiind de 18. Într-o altă zonă, în Districtul Silvaniei, din 37 de unități 23 ceruseră școală, cu 33 de posturi, cel mai mare număr din întreaga eparhie, iar în apropiere, în protopopiatul Jibou, din cele 37 unități, 11 au depus cereri, cu 14 posturi de învățator. În districtul Țara Oașului, din 30 de unități doar 4 s-au alăturat mișcării, tabloul fiind întregit de districtele maramureșene. Dacă în protopopiatul Sighet, din 29 unități, 18 ceruseră școala bisericii 18, cu 24 de posturi de învățator, iar în Iza, din cele 14 unități au fost cereri pentru 6, cu 11 posturi, în Vișeu, alt protopopiat din Vicariatul Maramureșului (condus, de altfel, de titularul protopopiatului, ca vicar foraneu) se înregistrase o singură cerere pentru școala bisericii, la Petrova, spre marea nemulțumire a episcopului³⁶. În fine, în districtul Ciscarpatin, din cele 40 de unități, 8 au cerut școală confesională, cu un număr de 10 posturi³⁷.

Diferențele mari în ceea ce privește asumarea școlii și a susținerii acesteia își au explicațiile, atât în precaritatea economică a multor comunități, în special

³³ Sărăcia era endemică în localitățile din Maramureș, cu precădere în zona Vișeu-Borșa.

³⁴ *Buletinul...*, nr. VII/1941, p. 37. Numărul total al cererilor în favoarea școlilor confesionale la nivelul celor trei eparhii s-a cifrat la 500, conform afirmațiilor episcopului Iuliu Hossu la conferința episcopilor catolici din Ungaria, desfășurată în octombrie 1941. Niciuna dintre cereri nu a fost aprobată. Cf. Ablonczy B., *Transilvania reînvoarsă 1940-1944*, p. 179.

³⁵ *Buletinul...*, nr. VII/1941, p. 37.

³⁶ Alexandru Rusu nu a ezitat să-l dojenească aspru pentru acest rezultat pe protopopul Vișeului, Victor Ștețiu, care era și vicar foraneu episcopesc al Maramureșului: „nu putem să nu-Ți arătăm deziluzia ce-am încercat la citirea rapoartelor ce Ne-ai trimis, prin care unități mari și compacte vin să-și spovedească – prin supărătoare lamentări de babe – neputința de-a se fi ridicat la înălțimea datoriei cerute imperios de actualele împrejurări (...). Rușinea acestei atitudini a unui întreg district protopopesc o atenuază foarte puțin cererea – insuficient și defectuos ajustată și ea – de la Petrova, pe care, totuși, am crezut că e bine s-o trimitem, pentru a avea și din părțile acelea măcar o singură unitate”. SJMMAN, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu*, dosar nr. 168/1941, f. 31.

³⁷ *Buletinul...*, nr. VII/1941, p. 37.

a celor din Maramureș, dar și în ostilitatea pe care autoritățile locale din multe locuri au arătat-o, ceea ce a influențat decizia într-un sens sau în altul. În același timp, rezultatul poate fi analizat și din prisma rolului asumat de preotul locului în această ecuație, îndemnul venite de la Baia Mare fiind clare și ferme.

Niciuna dintre cererile depuse la nivelul Transilvaniei de Nord pentru înființarea școlilor confesionale în condițiile asumării susținerii acestora de către comunități nu a fost aprobată de oficialități³⁸. Mai mult, comisia Roggeri-Hencke constatare că „în multe cazuri propaganda pentru școala română a fost pusă pe seama preoților ca activitate contra Statului; ei au fost în parte persecutați din punct de vedere juridic și uneori chiar arestați”³⁹.

Al doilea obiectiv asumat la nivelul diecezei în domeniul școlar a fost cel legat de cateheză, considerată ca fiind „parte esențială din slujba de a învăța a bisericii”⁴⁰. Datoria de a catehiza era considerată de către episcop ca fiind „*un obligament personal de prim ordin* (s.a.)” al fiecărui preot din pastorație, care prima în fața celor mai multe îndatoriri pastorale, „singura excepție fiind cazul providierii vreunui bolnav în primejdie de moarte”⁴¹. Obligația nu putea fi încredințată altei persoane, decât în temeiul unei autorizări speciale date de Ordinariat⁴². Enunțurile se regăseau în circulara „Noul an catehetic”, emisă la 17 septembrie 1942, după ce autoritățile nu au aprobat niciuna dintre cererile de înființare a școlilor confesionale. Ea avea menirea de a asigura un cadru unitar și a fi un îndreptar metodologic în problematica învățământului religios, care cuprindea două ore pe săptămână, numărul maxim de elevi care puteau să participe la o oră fiind de 50. Excepțiile vizau „parohiile împrăștiate, de munte (unde frecvența regulată nu poate fi asigurată)”, unde se admiteau, în mod „excepțional, mai mulți elevi (cel mult 60-70)” pentru cele două ore alocate săptămânal religiei. Orice schimbare privind numărul orelor trebuia anunțată imediat Ordinariatului, prin intermediul Oficiului protopopesc⁴³.

Manualele și cărțile de rugăciune trebuiau să fie „aprobrate de autoritatea bisericească în drept,” prevederea cu manuale a elevilor constituind o „elementară datorie catehetică”, episcopul dispunând achiziționarea acestora de către biserică pentru copiii proveniți din familii sărace⁴⁴.

Materia trebuia să fie predată conform „*planului de lecțiuni* (s.a.) aprobat de autoritatea bisericească”, iar „*latura practică a învățământului religios*” (s.a.) să fie canalizată înspre „cercetarea bisericii”, organizată și controlată de aproape, precum și înspre „primirea sfintei taine a spovedaniei și cuminecării, la care elevii trebuie aduși cel puțin de două ori pe an (la Crăciun și la Paști)”. O atenție deosebită era acordată primei cuminecări, aceasta desfășurându-se „în cadre cât mai sărbătorești”,

³⁸ *Al Doilea Război Mondial. Transilvania și aranjamentele europene*, p. 74-75. Vezi și Ablonczy Balázs, *op. cit.*, p. 179, 191.

³⁹ *Al Doilea Război Mondial. Transilvania și aranjamentele europene*, p. 75.

⁴⁰ *Buletinul...*, nr. VII/1942, p. 31.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁴ *Ibidem*.

pentru a rămâne întipărită în memoria participanților. Nu era uitată nici problema „cântării bisericești, a cărei importanță nu poate fi deajuns subliniată”⁴⁵.

Învățământul religios era supus controlului ierarhic, stabilindu-se ca districtele protopopești să fie împărțite de șefii acestora „în circumscripții catehetice mai mici (de câte cel mult 6-8 unități), în frunte cu cei mai de seamă dintre preoții circumscripției”, care urmau să fie propuși „pentru a li se da autorizarea de controlori catehetici”. Aceștia trebuiau să controleze, cel puțin o dată pe an, situația învățământului religios din circumscripția lor, raportând imediat șefului districtual, care urma să intervină imediat și să solicite, când se impunea, intervenția Ordinariatului. Munca acestor controlori nu-i dispensa pe protopopi „de a se socoti din oficiu șefii controlului catehetic districtual, pe care îl vor și exercita după puteri, căutând să prezideze în plus, pe cât numai se poate personal, și toate examenele de religie, din care sunt a se face adevărate sărbători școlare în toate unitățile”. Controlul învățământului religios din întreaga eparhie revenea inspectorului catehetic și referentului consistorial al chestiunilor catehetice⁴⁶.

Nivelurile birocratice de competență produceau trei tipuri de documente: un raport la începutul fiecărui an școlar, pe care fiecare preot îl întocmea și-l trimitea protopopului până la 15 octombrie; „un conspect catehetic sumar” înaintat de către protopop Ordinariatului, până la 31 octombrie; un „raport catehetic de sfârșit de an” pe care șeful districtului îl trimitea structurilor diecezane până la 31 iulie. Nerespectarea termenelor atrăgea diverse sancțiuni, pe care episcopul nu ezita să la aplice⁴⁷.

Raportul catehetic era structurat astfel, încât să ofere informații privind numele parohiei și al catehetului, situația inspecțiilor realizate (cine și când), materia predată și rezultatul, situația manualelor de religie, „cercetarea bisericii, împărțășirea și cântările bisericești”⁴⁸. Un asemenea raport, întocmit la 31 iulie 1943 de către protopopul Titus Berinde⁴⁹, surprinde desfășurarea catehezei în școlile din districtul Sighet în anul școlar 1942-1943.

Astfel, la Bârsana, catehetul Mihail Hotea reușise să predea toată materia, rezultatul la examen fiind foarte bun. Inspecțiile de peste an au fost realizate de protopop, la 4 martie 1943 și ocazional de preotul A. Dragoș. Situația manualelor era foarte bună, „cercetarea bisericii” se realizase sub conducerea învățătorului, copiii împărțășind-se de 4 ori pe an. În ceea ce privește cântările bisericești, acestea

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ În *Șematismul pe anul 1936*, Titus Berinde figurează ca preot în parohia Sighet III și protopop onorar (p. 111). La data de 12 octombrie 1940 a devenit administrator protopopesec al districtului Sighet, post devenit vacant ca urmare a faptului că protopopul Ștefan Popp, care era și vicar foraneu al Maramureșului se refugiasse în România. Pentru detalii, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare (în continuare MJIAMM), *Colecția documente ecleziastice*, cutia IV, mapa V, dosar nr. 2/1940, f. 116.

La data de 27 februarie 1941, Titus Berinde a fost numit titular al parohiei Sighet I și a fost promovat protopop titular al aceluiași district. Cf. *Buletinul...*nr. II/1941, p. 10.

„nu se propun”⁵⁰.

Rezultate asemănătoare se înregistraseră și la Budești, unde catehet era Petru Perșe, dar mai ales la Iapa, unde Alexandru Chindriș predase toată materia, iar rezultatul la examen fusese excepțional. În plus, protopopul remarcase că preotul se ocupase și de cântările bisericești, „cu rezultat îndestulător”, că disciplina în școală era foarte bună, iar „prima cuminecătură s-a făcut cu solemnitate”⁵¹.

Tot astfel era la Rona de Jos, catehet fiind Eugen Vlad. Și aici, rezultatul examenului fusese excepțional, aceleași aprecieri fiind făcute și în ceea ce privește „cercetarea bisericii” și prima cuminecare a copiilor, care s-a desfășurat cu solemnitatea cuvenită⁵². Parohiile din Sighet (respectiv III, cu Gheorghe Godja catehet, II – preot Darius Vlad și I, unde cateheza revenea protopopului Titus Berinde), parohia Văleni, unde predase Alexandru Rusu înregistraseră, de asemenea, rezultate foarte bune. În aceeași parametri se defășurase învățământul religios în școlile din Călinești (unde protopopul observa „aptitudinile speciale” ale preotului” I. Drăguș), Hărniciești (Gheorghe Iurca), Săpânța (Grigore Rîțiu; șeful districtului notase, însă, ca observație „frecvența extraordinar de slabă”) și Oncești, al cărei catehet era Vasile Godja, dar unde „prima cuminecare s-a făcut fără solemnitate”⁵³.

Rezultate slabe se înregistraseră la Desești (catehet era Eugen Dragoș, „materialul predat foarte puțin”, preotul fiind bolnav), Ferești-Cornești (catehet Victor Cupcea; „materialul nepredat, neînregistrat, situația manualelor slabă”), Nănești (catehet fiind preotul Petru Bologna; aici, protopopul notează că nu a găsit elevi în școală în timpul inspecției pe care a făcut-o în 11 martie 1943, iar „din întrebările date copiilor pe stradă s-a constatat că aceștia știu puțin”), Sat-Șugatag (catehet Iuliu Ardelean; „material neterminat, neînregistrat”), Breb (cateheți: Gheorghe Iurca și Emil Luran; „materialul nepredat complet”, „rezultatul slab e cauzat de împrejurarea că e o singură sală de clasă”) și Valea Porcului, unde „abia câteva zile s-a ținut școală, nefiind învățator”⁵⁴. În zona cu rezultate bune se înscriau localitățile Berbești (catehet: Octavian Pop; autorul raportului observa că „se observă o ameliorare față de anul trecut” și „că preotul a înaintat foarte mult în catehizare”), Crăcești (catehet: Mihai Rednic; „materialul predat complet și înregistrat”, rezultatul fiind foarte bun în clasele I-III și „îndestulător în clasa a IV-a” unde frecvența era neregulată), Giulești (catehet A. Huban; „nu se propune materialul prescris, ci în toate clasele același material”), Sarasău (Gheorghe Moldovan; aici, prima cuminecare se făcuse cu solemnitate), Sârbi (catehet Emil Luran) și Vad (Gheorghe Goia).

Raportul întocmit de protopopul Titus Berinde a fost analizat, împreună cu cele trimise de ceilalți șefi districtuali, în ședința consistorială din 2 septembrie 1943, fiind urmat de transmiterea concluziilor, „așteptând ca străduințele și ostenelele de pe tărâmul catehetic să fie, în vederea lipsurilor tot mai accentuate, și mai mult intensificate pe viitor”⁵⁵.

⁵⁰ MJIAMM, *Colecția documente ecleziastice*, cutia V, mapa IV, dosar nr. 3/1942-1943, f. 9.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 2.

Ierarhul aprecia „rezultatele frumoase din Iapa, Rona de Jos, Sighet III, Bârsana, Budești, Crăcești, Oncești, Hoteni, Săpânța și Văleni” și se declara „surprins de rezultatul slab din Desești, Cornești-Ferești, Nănești, Sat-Șugatag și Valea Porcului”⁵⁶. Explicarea rațiunii pentru care „în Giulești și Sat-Șugatag nu s-a observat programa analitică și s-a propus numai o parte din materialul prescris”, necesitatea înlăturării neajunsului că „mulți elevi nu au fost prevăzuți cu manuale și cărți de rugăciuni”, desfășurarea pretutindeni a examenelor „cu fastul cuvenit și sub prezidiul celor în drept”, desfășurarea primei cuminecări „cu solemnitatea cerută”, identificarea modalității „ca în Sârbi, Călinești, Sat-Șugatag și Văleni elevii să participe în ceva chip la serviciile divine” erau măsurile dispuse de episcop⁵⁷. În final, se constata că „în ce privește instrucția în cântările bisericești, s-a făcut de tot prea puțin și așteptăm ca pe viitor să se conformeze cu toții celor dispuse în cauză”⁵⁸.

Comparând, pe baza documentelor, caracteristicile desfășurării învățământului religios din Sighet cu cele din celelalte districte, constatăm că asemănările sunt mult mai numeroase decât diferențele. De exemplu, în ceea ce privește districtul Baia Mare, nemulțumirile cele mai mari ale episcopului (care nu sesizase același lucru în cazul Sighetului) erau acelea că în 22 de școli examenul de religie nu fusese prezidat de către protopopul Patriciu Truțașiu sau de un preot delegat, „cu fastul prescris”, ci de „persoane laice” care nu aveau această calitate⁵⁹.

Cateheza înregistrase rezultate foarte bune în școlile din parohiile Baia Mare (I, II, III), Băița, Bozânta Mare, Bușag, Merișor, Chiuzbaia, Ferneziu, Groși, Rus, Șindrești, Șișești și Tămaia, la polul opus, cu „rezultat nemulțumitor” situându-se parohiile Firiza, Blidar, Satu Nou de Jos, Satu Nou de Sus, Tăuții de Jos, Ocoliş și Tăuții-Măgherăuș. O atenție aparte era acordată situației din Ulmoasa, episcopul arătând că „deși nu s-a ținut școală, cateheza trebuia să se facă în biserică”⁶⁰. În rest, ca și în cazul raportului de la Sighet, observațiile vizau cuminecărilor și cântările bisericești, chestiune nevralgică în majoritatea școlilor.

Conținutul rapoartelor catehetice și analiza lor în consistoriu denotă importanța instituțională acordată învățământului religios la nivelul administrației eparhiale, pornind de la constatarea că „grija bisericii pentru sufletul generației de mâine a credincioșilor se poate manifesta în școală numai pe teren catehetic”⁶¹.

Dacă 1941 a fost dedicat pregătirilor necesare înființării școlilor confesionale, obiectiv asumat, atât la nivel ecleziastic, cât și comunitar, în perioada următoare, accentul a fost pus, în mod pragmatic, fără a fi abandonat primul proiect, pe desfășurarea învățământului religios în școlile de stat. Mișcarea pentru „școala bisericii” a fost cu atât mai meritorie, cu cât contextul în care s-a desfășurat era marcat de o veritabilă ofensivă culturală a statului ungar, care considera școala un instrument instituțional esențial pentru omogenizarea și consolidarea națiunii.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 2 r-v.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 2 v.

⁵⁹ SJMMAN, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Baia Mare*, dosar nr. 726/1942-1943, f. 55.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Buletinul...*, nr. VII/1942, p. 31.